

Monarchistická tradice na našich známkách pořád žije

Zpodobňování úřadujících hlav států na poštovních známkách má u nás dlouhou tradici – i když ne tak dlouhou, jako ony samotné. První známky platné na našem území totiž vyšly už v roce 1850, byly samozřejmě rakouské a byl na nich státní znak. Teprve na druhé emisi z roku 1858 byl vyobrazen panovník František Josef I., tehdy 28letý, který pak na známkách vyšel ještě mnohokrát, a jeho podoba se na nich postupně měnila podle toho, jak stárnul. Letos je to tedy už 155 let od založení této tradice, a na známkách platných na našem území se za tuto dobu vystřídalo jedenáct hlav států, Miloš Zeman pak 24. dubna tento počet doplní na rovný tucet.

FRANTIŠEK BENEŠ

Je přirozené, že takové „státní“ téma zaujalo řadu sběratelů, kteří v něm vidí dobrý námět pro tematické sbírky a exponáty. Zkusme se tedy, při příležitosti vydání další známky do tak dlouhé řady, ohlédnout podobnými očima, a každého ze zobrazených si připomenout nějakou zajímavostí.

František Josef I.

O FJI jsme se už zmínili v úvodu. První známky s jeho portrétem vyšly až deset let poté, co nastoupil na trůn – což je v řadě hlav států na našich známkách zdaleka nejdělsí doba. Současně na nich však byl i nejdéle – 58 let (1. 11. 1858 – 21. 11. 1916), v tom ho v Evropě překonala snad jen jeho současnice, britská královna Viktorie; která byla na známkách za života přes 60 let (6. 5. 1840 – 22. 1. 1901).

Po celou svou vládu byl FJI nositelem titulů *král český, markrabě moravský a vévoda horno- a dolnoslezský*, a pokud bychom ho chtěli filatelisticky dokumentovat, samozřejmě bychom sáhli po známkách upotřebených na našem území, a možná bychom ani nepáslí po nějaké raritě, ale vybrali plebejskou červenou desetihaléřovku z roku 1908, která je nákladem tři a čtvrt miliardy kusů zřejmě rekordmankou v galerii jeho známkových portrétů. Ve své době ji jistě měl ve sbírce každý kluk, šlo totiž o hodnotu určenou na běžné dopisy, kterých se tehdy v Rakousku přepravovaly ročně stovky milionů.

Karel I. (a Zita)

Po smrti starého císaře roku 1916 nastoupil na trůn jeho prasynovec Karel I. (se stejnými tituly), který vydáním z 10. 5. 1917 ukončil krátkou - dvoučlennou - řadu úřadujících hlav států na známkách rakouské monarchie, a současně je první (i když v té době už bývalou) hlavou státu, která se objevila na československé poštovní známce – a to hned sedmkrát! Rok po vzniku republiky u nás totiž vyšlo přetiskové vydání Pošta československá 1919, jehož součástí byly čtyři rakouské a pět uherských známek – sedm s portrétem Karla a dvě s portrétem jeho manželky Zity (v katalogu Pofis mají čísla 38 – 41 a 119 – 123).

Zatímco Karel zemřel už v roce 1922, Zita ho přežila o 66 let, a protože měla i titul české královny, připustíme ji na chvíli do naší řady, v níž je rekordmankou: její portrét byl za jejího života na našich poštovních známkách bezkonkurenčně nejdéle – bezmála 70 let! (12. 12. 1919 – 14. 3. 1989), což už nejspíš nebude překonáno.¹⁾

Vzhledem k dramatické době můžeme Karla I. filatelisticky dokumentovat řadou způsobů. Jednak jako hlavu monarchie (a současně panovníka v Českých zemích) na rakouských známkách, jednak jako panovníka bývalého na známkách československých, a konečně i určité přechodné období prvních dvou týdnů po vyhlášení nezávislého čs. státu. Použili bychom k tomu celistvosti vyplacené známkou s jeho portrétem, odeslané z našeho území v několika důležitých dnech: 27. října 1918, tedy z posledního dne, kdy České země příslušely k rakouskému císařství, z 28. 10., který je obecně považován za den vzniku našeho nezávislého státu, a z 14. 11. 1918, kdy „*Národní shromáždění zbavilo rod Habsbursko-Lotrinský trůnu českého a prohlásilo republiku Československou*“. Doložit bychom mohli i 11. listopad 1918, kdy se Karel I. zřekl „*jakékoli účasti na státních záležitostech*“ v rakouské části monarchie, kam historicky spadaly i České země (s ohledem na citaci v předchozí větě bychom první dva týdny po 28. říjnu s jistou mírou fantazie mohli vztáhnout ještě k jeho formální „vládě“, i když samozřejmě víme, že na základě zákona č. 11/1918 z 28. 10. 1918 byl v té době u nás už suverénem Národní výbor).

Vedle toho jej ale můžeme dokumentovat i celistvosti odeslanými v kterýkoli den od 28. 10. 1918 do 28. 2. 1919, protože v tomto období u nás platily rakouské známky s jeho portrétem jako československé.

TGM

Teprve o čtvrt roku později (tedy až rok a čtyři měsíce po volbě prezidentem) vyšly první známky s portrétem T. G. Masaryka – bylo to 7. 3. 1920, k jeho 70. narozeninám. Série obsahovala 2 kusy s vysokými nominálními hodnotami: 5 a 10 Kč (výplatné za dopisnici přitom tehdy bylo 15 haléřů). Jejich autorem byl Max Švabinský, tištěny byly knihtiskem. Známeček s portrétem TGM pak za jeho života u nás vyšlo ještě bezmála padesát, další po jeho smrti; dvě vyšly například i v USA (bylo to v roce 1960 v emisi Bojovníci za svobodu, a ČSR tehdy dopisy vyplacené exponáty známkami vracela zpět; v našem hypotetickém tématu bychom

¹⁾ Ještě déle je za svého života na naší známce vyobrazena Eva Neugebauerová-Haňková, holčička, kterou drží v náručí TGM na emisi Dětem 1938. Od jejího vydání už uplynuly rovné tři čtvrti století a na internetu se lze dočíst, že 88letá paní Eva žije v USA a minulý měsíc byla na besedě v české krajské škole Chicagu, která má ve znaku právě onu slavnou fotografii, jež byla předlohou známky. Hlavním tématem besedy bylo samozřejmě dávné setkání s TGM.

je tedy mohli použít na takovéto vrácené celistvosti s poznámkou Nepřípustně).

Dokumentovat Masaryka lze ze všech hlav našeho státu asi nejrozsáhleji – jen těch pamětních razítek, která se k němu vztahují! Jako snad jediný v naší řadě jde současně zařadit i do sbírek s námětem sport (emise Olympijský kongres 1925 a Všesokolský slet 1926, razítka Masarykův okruh apod.), mládež (Dětem 1938), a na okraj zmiňme i skauting (přítisk Příjezd TGM).

Portrét TGM nese i nejzvácnější známka, kterou bychom mohli zařadit do naší teoretické sbírky hlav států, neupotřebená tříkorunovka 1925, I. typu se svislou průsvítkou v poloze číslo 3.

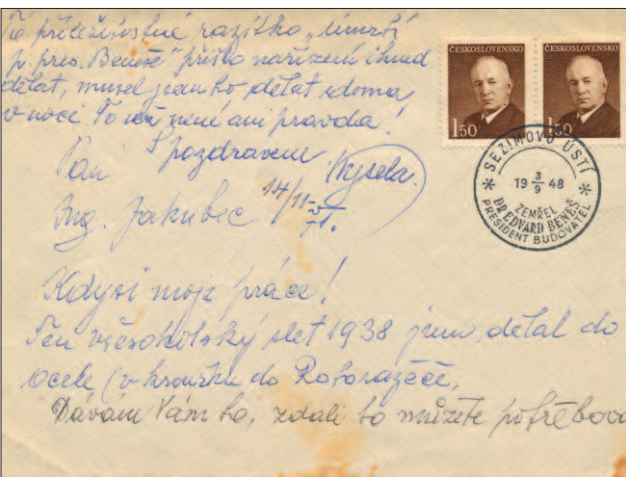
Edvard Beneš

Druhý prezident ČSR vyšel na známce zhruba 5 měsíců po svém zvolení – k tomu došlo 18. 12. 1935, známka vyšla 27. 5. 1936. Byla padesátihaléřová (výplatné za dopisnici), vytištěná rotačním ocelotiskem, navrhl a vyryl ji Bohumil Heinz. Portrét však zřejmě příliš nevyhovoval (byl zepředu – en face), protože už za necelý rok vyšla další padesátihaléřová známka od stejného autora, tentokrát s portrétem z profilu. Víc už jich za první republiky nevyšlo, a když byly po vzniku protektorátu přetiskovány tehdy platné československé známky, ta s EB mezi ně zahrnuta nebyla (na rozdíl od Slovenského státu). Po osvobození pak Beneš na známkách vyšel ještě několikrát; smuteční známku po jeho úmrtí navrhl Karel Svoboda.

Tzv. ministerská FDC (zezadu s číslem) adresovaná na tehdejšího poslance a pozdějšího prezidenta republiky.

Dokumentovat bychom jej mohli například nově doloženou obálkou s otiskem smutečního razítka ze Sezimova Ústí, na níž tvůrce razítka popsal okolnosti jeho vzniku (na obrázku je detail s textem).

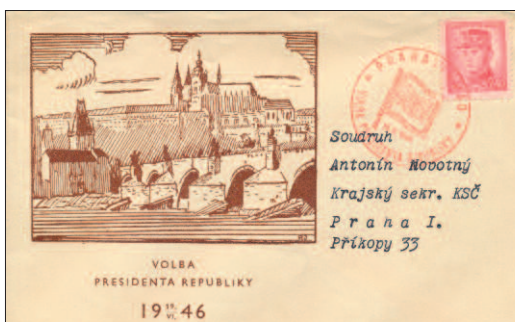
Dramatické zvraty v přístupu velmocí k naší republice a jejím představitelům na přelomu třicátých a čtyřicátých let bychom mohli doložit neúředním aršíkem ke čtvrtstoletí čs. známek, vydaným v Londýně. Na jedné jeho „známce“ jsou portréty TGM, EB a M. R. Štefánika, přičemž bývalý prezident Beneš byl po anulování mnichovské dohody spojeneckými vládami postupně uznán opět za prezidenta ČSR, jejíž právní kontinuita byla prohlášena za nepřerušenu.

Emil Hácha (a AH a spol.)

Třetí prezident ČS-R na poštovní známce nevyšel, stejně jako ve své pozdější funkci státního prezidenta protektorátu Čechy a Morava. Dokumentovat bychom jej tedy mohli například pseudoanalogickou pohlednicí s jeho portrétem, nalepenou známku Státní znak 1929 a otiskem čs. nebo protektorátního razítka s datem vztahujícím se k některému významnému dnu vážícímu se k jeho mandátu nebo státoprávnímu uspořádání (např. 14., 15. a 16. 3. 1939 – poslední den ČS-R, obsazení zbytku Českých zemí Německem, zřízení protektorátu ČaM).

V údobí protektorátu vyšla řada známek s A. Hitlerem, kterého proto někteří sběratelé považují za skutečnou hlavu tehdejšího státu – podle nacistického výkladu Hácha „vlozil osud českého národa a země do rukou vůdce německé říše“. AH bychom mohli dokumentovat například doporučeným dopisem vyplaceným známku 4,20 K, odeslaným 5. či 8. května 1945.

Na okraj zmiňme i úvahu, že faktickou hlavou protektorátu byl německý protektor; ti se zde vystřídali čtyři: K. Neurath, R. Heydrich, K. Daluege a W. Frick (někdy je mezi ně nesprávně řazen i K. H. Frank, ten byl ale napřed státním tajemníkem a od roku 1943 německým státním ministrem pro Čechy a Moravu). Z nich bychom mohli Heydricha dokumentovat analogickou pohlednicí a samozřejmě i aršíkem, ostatní tři např. celistvostmi se známku Prahy a razítkem s datem jejich nástupu do funkce, resp. ukončení jejího výkonu.

*Průběžný prokaz z volby
prezidenta
A Synková náčelnice p.
Krosnář*

Příležitostná obálka z druhé poválečné volby prezidenta republiky E. Beneše, provedené Ústavodárným Národním shromážděním 19. 6. 1946. Budoucímu prezidentovi ČSR A. Novotnému z něj poslali pozdrav komunističtí poslanci J. Krosnář, pozdější ministr výkupu, B. Machačová, jeho nástupkyně v této funkci, a M. Synková.

Klement Gottwald

Čtvrtý prezident ČSR vyšel poprvé na známce 4 měsíce po svém zvolení (14.6. / 28.10. 1948), a pak ještě několikrát, i po své smrti. Ze všech hlav státu byl na známkách za svého života nejkratší dobu, necelých čtyři a půl roku. Nejzajímavější je takzvaný výsadní tisk – aršík z roku 1949, k 1. výročí Vítězného Února, který vyšel jen v nepatrném nákladu, nebyl v prodeji a byl určen jen tehdejším prominentům režimu. Dnes se prodává za zhruba 30 tisíc korun, s podpisem KG dokonce přes sto tisíc. Traduje se, že podíl na vzniku tohoto netradičního vydání měl Gottwaldův zeť Alexej Čepička, tehdejší ministr vnitřního obchodu. Prý je od něj, už jako od důchodce, filatelisté kupovali ještě v sedmdesátých letech...

V roce 1948 ještě nový komunistický režim připomínal 28. říjen jako výročí vzniku republiky; později používal spíše výraz Den znárodnění. Vyobrazené obálky (FDC) s prvními známkami s novým prezidentem KG byly odeslány budoucímu prezidentovi AN, a to dokonce na tři adresy: do sekretariátu KSČ, do Poslanecké sněmovny a domů. Dvě z nich mají zezadu přitisk Generální ředitel pošť, jedna Ministr pošť.

Antonín Zápotocký

Známkou s pátým prezidentem vyšla 19. 6. 1953, tedy těsně po měnové reformě; bylo to 3 měsíce po jeho zvolení prezidentem (21. 3. 1953). Za svého života byl na známkách zhruba o měsíc déle, než jeho předchůdce. K úmrtí AZ vyšel v roce 1957 smuteční aršík, u nějž při výrobě na malé části nákladu došlo ke vzniku drobné odchylky v kresbě (čárka navíc ve druhé bobulce ve smuteční snítce), tvořící II. typ, který nyní stojí zhruba 3.000 Kč (běžná varianta 30 Kč). Kuriózní je, že krátce po vydání si filatelisté dvou variant sice všimli, ale nebylo jasné, která z nich je vlastně vzácnější, a tak někteří vyměnili tu lepší za běžnou. Druhý typ aršíku by byl asi nejlepším způsobem dokumentace, zejména kdyby se jej podařilo doložit na poště prošlé celistvosti.

K volbě prezidenta K. Gottwalda 14. 6. 1948 připravila Čs. pošta příležitostnou obálku a razítko. Vlevo vyobrazená dvojice byla odeslána A. Novotnému, jednak do sekretariátu KSČ a jednak do Poslanecké sněmovny (ta byla opatřena podpisem tehdejšího ministra pošť A. Neumanna, který byl současně poslancem za Československou stranu socialistickou a tedy účastníkem této volby).

Antonín Novotný

Šestý prezident vyšel na známce 18. 6. 1958, tedy 7 měsíců po svém zvolení (19. 11. 1957). Doložit by jej bylo možné například oblíbeným chybotiskem hodnoty 30 h 1958 ve fialové barvě. Asi nedosažitelná je dokumentace aršíkem k 50. výročí vzniku ČSR s portrétem AN a letopočty 1918 – 1968, který po jeho rezignaci na funkci prezidenta nevyšel, celý náklad byl skartován a dochoval se zřejmě jen jediný kus. Rytec aršíku B. Housa věnoval Poštovnímu muzeu zkusmý tisk – nezoubkovaný soubitisk původních rytin, který vyobrazujeme.

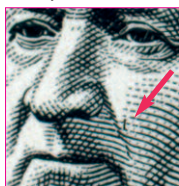

Vývoj kariéry A. Novotného můžeme ukázat na obálkách dne vydání (obrázky vlevo), které mu byly koncem 40. let zaslány, dokonce na tři různé adresy.

S AN je spojena ještě jedna zajímavost – na rozdíl od všech ostatních výplatních známek s prezidenty, vydaných po roce 1953, ty jeho z roku 1967 mají dvojnásobný formát. Jde o jedinou výjimku, všechny další prezidentské známky, včetně současných českých, mají tradiční menší rozměr. Někdo to dává do souvislosti s občas tradovanou historkou (uváděnou i v tisku), že byl prý při návštěvě Valného shromáždění OSN v New Yorku zvolen nejhezčím státníkem, který se zasedání účastnil (pravdivost jsme neověřovali).

Ludvík Svoboda

Šedmý prezident byl zvolen 30. 3. 1968 a první známky s ním vyšly už 9. 5., tedy za necelých 6 týdnů – což lze přičíst i tehdejšímu nadšení ze změny politické situace. I s tímto prezidentem je svázán nevýdaný aršík, připravovaný k jeho 80. narozeninám; v pozadí za jeho portrétem byla umístěna prezidentská standarta. V důsledku jeho odvolání z funkce prezidenta však nebyl vydán, celý náklad byl skartován a dochovalo se jen několik kusů, ve směr odcizených z tiskárny známek (což bylo předmětem vyšetřování a odsouzení zúčastněných osob). Jde o jednu z nejpoulnějších položek ČSR II, kterou bychom při troše štěstí mohli LS filatelisticky dokladovat. Skromnější, ale i tak vzácnou variantou je pak použití vydaného aršíku se změněným pozadím, v nezoubkované podobě s čárkou u nosu.

Gustáv Husák

Známky s osmým prezidentem vyšly 28. 10. 1975, tedy 5 měsíců po volbě (29. 5.). Zajímavé jsou tím, že v té době se začalo experimentovat s opticky aktivními látkami přidávanými do známekového papíru, které měly napomoci snadnějšímu provozu automatických razítkovacích strojů a třídicích linek pošty. Známková hodnota 30 h tak vyšla na třech různých papírech – bez opticky aktivní látky, s touto látkou a na papíru fluorescenčním. První z nich je jako neupotřebená mimořádně vzácná, dochovalo se jich jen několik a nyní stojí kolem 10.000 Kč. Kuriózní přitom je, že byla běžně v prodeji na poštách za 30 haléřů, prakticky všechny však byly použity na korespondenci. Nalezené nerazítkované kusy se dochovaly obvykle proto, že je někdo po zvýšení poštovního na 50 haléřů už nestačil vypotřebovat.

Obálka připravená ke druhé volbě GH prezidentem republiky, s příležitostnými razítky ve dvou barvách a s podpisem prezidenta.

Václav Havel

Zajímavé jsou osudy první známky s portrétem VH, devátého čs. prezidenta. O jejich ztvárnění usiloval tehdejší přední tvůrce našich známek Josef Herčík, autor známek s předchozím prezidentem G. Husákem. Předložil Havlíkův portrét v méně formální úpravě, ve svetr ke krku, z nějž vyčnívá límeček košile (nešlo tedy o portrét v roláku, jak je někdy nesprávně uváděno). Vedle obličeje je pak zleva i zprava lipová snítka s logem Občanského fóra (šlo by o první případ, kde by byl portrét prezidenta doplněn nějakými symboly). Tento návrh však nebyl přijat a tvorbu známky byl pověřen rytec Miloš Ondráček. Vyšla v rekordně krátkém čase – 9. ledna 1990, tedy 11 dní po volbě! (29. 12. 1989). Šlo o obdivuhodný výkon autora a rytce v jedné osobě, a samozřejmě i tiskárny známek. Bez zajímavosti není, že oba autoři – M. Ondráček i neúspěšný J. Herčík – vycházeli zjevně ze stejné fotografie.

První známka s V. Havlem jako prezidentem ČR vyšla 2. 3. 1993, tedy 5 týdnů po volbě (26. 1.); využita byla ocelorytina původní čs. známky, změněny byly pouze hlubotiskem tištěný název státu a nominální hodnota. Havel rovněž patří k prezidentům, jimž byl vedle známky vydán i slavnostní aršík. Z devíti československých a českých aršíků vyšel – nebo byl připravován – pro sedm (z toho pro EB „londýnský“), nedostalo se jen na G. Husáka a V. Klause.

Václav Klaus

Druhý prezident ČR byl zvolen 28. 2. 2003, známka s ním ale vyšla až 30. 7., tedy za 5 měsíců. Důvodem byla skutečnost, že původní návrh vyobrazení musel být několikrát přepracován. Známkou navrhl Oldřich Kulhánek, autor českých bankovek, a vyryl ji Miloš Ondráček.

Do sbírky bychom jako zajímavost mohli zařadit např. hodnotu 6,50 Kč s výrazným posunem číslice.

Miloš Zeman

M. Ondráček byl vybrán i jako autor známky s portrétem nově zvoleného, třetího prezidenta ČR. Její podobu jsme si přiblížili v březnovém čísle na schválené rytecké rozkresbě s podpisem tvůrce i nového prezidenta. Vytisštěna má být opět tradičním ocelotiskem v kombinaci s hlubotiskem, což je reprezentativní a současně bezpečná tisková technika. Zajímavostí je, že jde o první známku s portrétem prezidenta, jejíž nominální hodnota nebude vyjádřena konkrétní číslicí, ale písmenem označujícím druh zásilky, pro kterou je určena (v tomto případě A – obyčejný dopis či dopisnice ve vnitrostátním styku). To je pro uživatele poštovních služeb mnohem výhodnější, protože známku bude možno používat i po případné změně poštovních sazeb.

Detail z fotografie imprimačního archu.

Závěrem

V zahraničí je zobrazování hlav států na známkách běžné, zejména ale panovníků, jako důsledek dlouhé tradice. U prezidentů je tomu jinak – řada států totiž až do nedávna na své známky žijící osoby nepřipouštěla. Výjimkou byli například sportovci, kteří však byli zobrazováni bez uvedení jména a spíše jako symbol určitého sportu. Tak to bylo i u nás už v padesátých a šedesátých letech např. s E. Zátopkem či V. Čáslavskou. Další výjimkou byli kosmonauti, včetně V. Remka, který tak byl na dlouhou dobu v podstatě jedinou naší žijící osobností jmenovitě zobrazenou na čs. známkách, mimo prezidenty.

V. Remek na aršíku 1. výročí společného letu 1978, II. typ (sluchátko), s podpisem zobrazeného čs. kosmonauta. Do našeho článku tak trochu patří i tím, že byl po jistou dobu zmiňován jako jeden z případných kandidátů na funkci prezidenta před letošní volbou.

To se však v posledních letech značně změnilo. Nábývá konkurence v komunikačních službách (zejména nové technologie – sms, mail, sociální sítě, Skype apod.) nutí poštovní správy k novému přístupu v emisní politice, kterou by přitáhli pozornost veřejnosti k listovním zásilkám. Dramaticky proto vzrostl počet vydávaných známek – například ve Velké Británii, ve Francii či USA jich ročně vychází přes dvě stě! Jsou na nich zobrazovány atraktivní náměty, včetně slavných žijících osobností – například filmových herců, zpěváků, fotomodelek, královen krásy apod. A protože ani to nestačilo k udržení zájmu, přistupují poštovní správy dokonce k tomu, že si vyobrazení na svou známku může vybrat uživatel pošty sám – a dokonce si ji může i vytisknout! Například v USA si po zakoupení kreditu přes internet můžete známky tisknout sami na svém počítači a domácí tiskárně, s obrázkem, jaký si sami zvolíte! Může to být přitom prakticky cokoli – váš portrét nebo obrázek vašeho psa, fotka z dovolené nebo školní výkres, témata nejsou omezena (až na věci zakázané zákonem). Tak daleko sice u nás ještě nejsme, známky si sami tisknout doma nemůžeme, ale už teď si u České pošty může každý objednat známky s obrázky, které si sám vybere a dodá. Tím se Česká republika zařadila mezi progresivní země v této oblasti a není vyloučeno, že v budoucnu se současný systém používaný v USA, tedy tisk známek doma, prosadí i u nás. Pak by známka s portrétem nově zvoleného prezidenta nemusela čekat až na oficiální vydání, ale mohla by být zhotovena prakticky v okamžiku prezidentské volby!